

Marek Tyrała

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wpływ populizmu na demokrację liberalną: na przykładzie prawicy (PiS i Kukiz'15) w wyborach parlamentarnych w Polsce w 2015 roku

Wstęp (konceptje teoretyczne)

Populizm to zjawisko, które zwłaszcza po kryzysie ekonomicznym, powróciło na trwałe na arenę polityczną demokracji liberalnych. Wybór tematu pracy wpisuje się w aktualne problemy funkcjonowania demokracji liberalnych, w których rośnie siła partii i ruchów o tendencjach radykalnych. Partie populistyczne na świecie i w Polsce zyskują coraz większy kapitał wyborczy i polityczny, który przekłada się na wzrost kryterium relewancji politycznej oraz zmianę obowiązujących wzorców rywalizacji politycznej. Jan Zielonka (2018) zauważa, że polityczny rytm naszych czasów wyznacza batalia między dwiema niebezpiecznymi siłami: „niedemokratycznym liberalizmem¹” z jednej oraz „nieliberalną demokracją²” z drugiej strony. Kryzys demokracji to wynik niezdolności systemu politycznego do reprezentacji oraz realizacji interesów grup społecznych. Przekłada się to na spadek frekwencji wyborczej, wzrost jej chwiejności, obniżenie poziomu identyfikacji partyjnej, spadek zaufania do instytucji politycznych oraz rozwój populizmu (Meny, Sure 2007: 44–47, 50–80). Kryzysy demokracji (Mair 2013), liberalizmu (Lilla 2018) oraz gospodarczy (finansowy) wpłynęły na wzrost popularności partii populistycznych, które stanowią przejaw, a nie źródło kryzysu (Snyder 2018). Na rozwój zjawiska, jakim jest populizm, wpływ ma także kryzys Unii Europejskiej (Warufakis 2015) oraz słabnąca rola państw narodowych (Lamentowicz 2015).

Populizm to termin niejednoznaczny charakteryzujący zjawiska i zachowania polityczne, których retoryka odwołuje się zawsze do woli: mas, ludu i narodu

1 Jan Zielonka określa tak neoliberalny model demokracji, odpowiedzialny za kryzys gospodarczy, finansowy i demokratyczny.

2 Autor określa tak siły polityczne reprezentujące populizm nacjonalistyczny; efektem „nieliberalnej demokracji” jest model demokracji hybrydowej.

(Wojtas 2011). Doktrynalnie populizm w aspekcie socjotechnicznym odnosi się do demagogii i negatywnych stereotypów, np. etnicznych, rasowych (Marczewska-Rytko 2006). David Ost (2007: 7-22, 50-60) dowodzi, że polityka w społeczeństwie kapitalistycznym dotyczy organizowania gniewu, który strukturalnie jest nieodłącznie związany z populizmem oraz systemem kapitalistycznym. Edward Shils (1956: 100) zauważa, iż populizm to zniecierpliwienie wobec procedur instytucjonalnych, które w każdym ustroju wpływa na bezpośrednią ekspresję ludu. Oznacza to, że populizm to immanentny składnik każdego reżimu demokratycznego, jest to **populizm neutralny**. Margaret Canovan (2008: 12-114), Cas Mudde (2017: 15-76, 98-127), dowodzą, iż populizm nigdy nie jest demokratyczny lub antydemokratyczny, lecz kompatybilny z demokracją. O kompatybilności demokracji i populizmu świadczy to, że populiści pomimo antysystemowej krytyki organizują się w partie i ruchy polityczne oraz startują w wyborach, pragnąc stać się częścią systemu. Jak twierdzi Ernesto Laclau (2008: 103-104, 133), demokrację liberalną charakteryzują dwa napięcia ideowej legitymizacji: demokratyczna idea suwerenności ludu (która jest źródłem populizmu neutralnego i negatywnego) oraz liberalna idea ograniczania wszelkiej władzy przez prawa jednostek. Pierwszy z tych składników, jeśli zostaje oderwany od drugiego, rodzi **populizm negatywny**, autorytarny, natomiast drugi w oderwaniu od pierwszego – oligarchię. Nie można zatem dążyć do całkowitej eliminacji populizmu w demokracjach liberalnych. Jak dowodzi wielu teoretyków, populizm jest na trwałe wpisany w element funkcjonalny demokracji liberalnej. Populizm (neutralny) to stała cecha systemów demokratycznych, to genetyczne napięcie, jakie powstaje między władzą ludu a władzą elit wybranych przez lud (Meny, Sure 2007: 37-49). Francis Fukuyama (2018), Jan-Werner Müller (2017: 7, 17, 21, 41, 54, 65, 68, 73, 85, 136) obok populizmu neutralnego, stanowiącego immanentną część demokracji, wyróżniają populizm negatywny, tożsamościowy, pravicowo-nacjonalistyczny. Populizm negatywny wpływa destabilizująco na proces funkcjonowania i konsolidacji demokracji liberalnych. Krytyka elit to niewystarczający warunek, kwalifikujący danego polityka do miana populistów. Populizm negatywny stanowi zdegradowaną formę demokracji, jego kluczowe cechy to: roszczenie do wyłącznej reprezentacji moralnej (do wyłącznego reprezentowania prawdziwego narodu), sprzeciw wobec pluralizmu, forma polityki tożsamości (każdy inny to „wróg i zdrajca narodu”), naród zdefiniowany holistycznie (jako jednolity niezmienny monolit), bezpośrednia i referendalna forma demokracji (występuje ekskluzja i wykluczenie głosów niezgodnych z interesem wąsko zdefiniowanego narodu), zrównanie interesów narodowych z interesami partii populistycznej, deklaracja; że w celu odzyskania państwa „oni i tylko oni” („prawdziwi” reprezentanci narodu) reprezentują „prawdziwy” lud. Populizm negatywny wpisuje się w model demokracji hybrydowej, wyłączającej liberalizm, postulującej ograniczenie: rządów prawa, sądów, wolności słowa, mediów, zgromadzeń obywatelskich i praw mniejszości. Populizm negatywny wbrew postulatom nie deklaruje więcej politycznego uczestnictwa dla obywateli, a jedynie przypomina ruchy odwołujące się do demokracji bezpośredniej. Jak dowodzą George Lakoff (2017), Arlie R. Hochschild (2017), każda polityka posiada charakter moralny. Prawica i lewica inaczej rozumieją moralność oraz dobro i zło. Populizm negatywny zawsze funkcjonuje i generuje kapitał

polityczny na kanwie polityki tożsamościowej i moralnej. Spauperyzowane, zagubione i wyalienowane społeczeństwa zazwyczaj głosują wbrew własnym interesom ekonomicznym na populistów, którzy gwarantują im w zamian ochronę ich wartości tożsamościowych, kulturowych i religijnych. Stefano Bartolini (1990: 253–309) dowiódł, że powstawaniu populizmu sprzyja charakter podziałów socjopolitycznych oraz brak trwałych wzorców rywalizacji politycznej w systemie partyjnym. W Polsce jak zauważa Mirosława Grabowska (2004), występuje podział postkomunistyczny posiadający kontekst historyczny, który wpisał się na stałe we wzorzec rywalizacji politycznej, jak i demokracji³.

Język negacji partii populistycznych zawsze przechwytuje głosy społecznego niezadowolenia. Wyborcy partii populistycznych (protestu) często głosują nie za określonym programem politycznym, ale wyrażają głos protestu przeciwko elitom politycznym. Partie populistyczne nie mogą być równocześnie efektywne w rządzeniu oraz antysystemowe w charakterze ideowym. Próba realizacji tych dwóch sprzecznych ze sobą funkcji zawsze prowadzi do kryzysów wewnątrzpartyjnych oraz kryzysów tożsamości politycznej formacji antysystemowej (populistycznej) (Michalak 2008: 10–111, 156–190).

Demokracja liberalna to zarówno system rządów, jak i forma sprawowania władzy, której głównym źródłem jest społeczna wola większości (Pokładecki 2008: 284–285). Konsolidacja demokracji to stopniowe uzyskiwanie przez nowy system cech demokracji liberalnej-poliarchii (Dahl 2012: 310–312). Ważna cecha skonsolidowanej demokracji to jej *elastyczność*, możliwość systemu do demokratycznej *reprodukcji*, czyli przewycięzania sytuacji kryzysowych (Linz, Stepan 1996: 66–125, Almond, Verba 1963: 66–125). Konsolidacja demokracji to proces odwracalny. Jest to także osiągnięcie stanu, w którym powrót do autorytaryzmu powinien być niemożliwy (Antoszewski 2012: 42–43, 183–184, Antoszewski 2016). Proces konsolidacji demokracji obejmuje formowanie i utrwalanie wzorców rywalizacji politycznej oraz zdobywanie dla tych wzorców szerokiej akceptacji (Sobolewska-Myślik 2004: 16–20). Partie polityczne na trwale wpisują w habitus społeczny model rywalizacji politycznej. Jeśli przybierze on antagonistyczną formę, konsolidacja demokracji ulega spowolnieniu. Wskaźnik demokratyzacji jest wyznaczany przez poziom rywalizacyjności (Antoszewski 2012:189). Jedną ze słabości demokracji liberalnych jest to, iż decyzje wyborcze często są podejmowane przez największe grupy społeczne, nawet jeśli stanowią one mniejszą część społeczeństwa (Stelmach 2010: 208). Erozja demokracji liberalnej dokonuje się zawsze powoli, stopniowo, wolnymi krokami przechodząc w reżim autorytarny. Demokratycznie wybrani autokraci starają się utrzymywać pozory demokracji, równocześnie podkopując jej fundamenty. W trakcie sprawowania władzy autokraci zazwyczaj łamią dwie podstawowe normy gwarantujące stabilne funkcjonowanie demokracji; wzajemną tolerancję i zaufanie oraz powściągliwość instytucjonalną (Levitsky, Ziblatt 2018: 9, 12,

3 Podział ten funkcjonuje w polskiej rywalizacji politycznej po 1991 roku. Po 2005 roku przełamany został tradycyjny **podział postkomunistyczny** (np. AWS–UW vs SLD), wrogiem w rywalizacji politycznej byli już nie tylko postkomuniści ale i liberałowie (PiS vs PO–PSL, SLD). Po 2010 podział ten skoncentrował się na stosunku wobec tragicznych wydarzeń w Smoleńsku; jest to tzw. **podział postsmoleński**.

248, Diamond 2007). Jak zauważa Pippa Norris (2011), po kryzysie ekonomicznym społeczeństwa coraz bardziej cechują postawy niezadowolone z funkcjonowania współczesnych demokracji liberalnych.

Artykuł ma na celu próbę weryfikacji hipotezy badawczej: *Partie populistyczne mają negatywny wpływ na funkcjonowanie demokracji liberalnej w Polsce*. W artykule postawiono także pytanie badawcze: *Czy PiS i Kukiz'15 można określić jako partie/ruch populistyczny?* Celem badawczym artykułu była próba szukania zależności pomiędzy funkcjonowaniem; relewantnych partii populistycznych, a demokracją liberalną. Podjęto próbę analizy porównawczej programów partii i ruchów politycznych, które w wyborach parlamentarnych w 2015 roku określane były jako populistyczne. Kryterium doboru partii, jakim się kierowano, było kryterium relewancji politycznej gwarantujące uzyskanie jak największej liczby mandatów wyborczych. Zastosowane metody badawcze: opisowa, porównawcza oraz ilościowa. W przypadku badanej problematyki zauważa się, iż rosnące zjawisko populizmu wymaga dalszych analiz, w kontekście rywalizacji wyborczej, w nadchodzących wyborach europejskich oraz parlamentarnych.

Badania

Wybory parlamentarne w Polsce w 2015 r. odbyły się 25 października. Frekwencja wyborcza wyniosła 50,92%. Wybory zakończyły się zwycięstwem partii Prawo i Sprawiedliwość (37,58% głosów, 235 mandatów), Ruch Kukiz'15 uzyskał 8,81% głosów, 42 mandaty (Wyniki wyborów parlamentarnych PKW 2015).

Prawo i Sprawiedliwość cechuje największy eklektyzm ideologiczny. Partia ta jest określana jako konserwatywna, chrześcijańsko-demokratyczna, populistyczna, socjalna, katolicko-narodowa, niepodległościowa. Partia PiS założona w 2001 roku swój największy sukces wyborczy odniosła w 2015 roku. Hasło wyborcze komitetu PiS brzmiało: „Damy radę, praca, nie obietnice”. W programie wyborczym PiS postulowano pięć kluczowych wariantów (skupionych wokół haseł wyborczych):

1) Naprawa państwa. 2) Gospodarka i rozwój. 3) Rodzina. 4) Społeczeństwo. 5) Polska w Europie i świecie (Program wyborczy PiS 2015).

Kukiz'15 to ruch, który powstał po sukcesie jego lidera Pawła Kukiza, 21% głosów poparcia w wyborach prezydenckich w 2015 roku. Ruch Kukiz'15 określał się jako aideologiczny, jest jednak tworzony przez osoby wywodzące się ze środowisk prawicowych, np. Ruch Narodowy, ONR, Kongres Nowej Prawicy, Prawica Rzeczypospolitej, Solidarna Polska. Ideologię polityczną Kukiz'15 można określić jako syntezę nacjonalizmu, eurosceptycyzmu, gospodarczego libertarianizmu, światopoglądowego konserwatyizmu, demokracji bezpośredniej oraz populizmu. Hasło wyborcze ruchu brzmiało: „Potrafisz Polsko. Polska budzi się z naszymi marzeniami”. W programie wyborczym Kukiz'15 pt. *Strategia zmiany. Potrafisz Polsko*, postulowano trzy kluczowe kwestie (skupione wokół haseł wyborczych):

1) Demokracja. Przywróćmy obywatelom kontrolę nad państwem. 2) Bogactwo. Przywróćmy obywatelom kontrolę nad ich pieniędzmi. 3) Bezpieczeństwo. Przywróćmy obywatelom bezpieczeństwo zewnętrzne i wewnętrzne (Program wyborczy Kukiz'15 2015).

Analiza programów wyborczych obydwu ugrupowań pozwoliła wyodrębnić główne kryterium wyróżniające populizm PiS i Kukiz'15 na tle standardowych partii politycznych. Badanie pozwoliło także określić ich wspólne cechy ideowe. Czynnikiem decydującym o rodzaju populizmu PiS i Kukiz'15 było kryterium podobieństwa postulatów programowych – populizm neutralny oraz populizm negatywny – dotyczące kwestii ustrojowych, demokracji, państwa i bezpieczeństwa oraz kwestii ekonomicznych, polityki społecznej i gospodarczej.

Tab. 1. Analiza programów wyborczych PiS i Kukiz'15

Partia polityczna	Postulaty programowe	Rodzaj populizmu: neutralny, negatywny
Kukiz'15	Kwestie ustrojowe. Demokracja i państwo, bezpieczeństwo	negatywny
PiS		negatywny
Kukiz'15	Kwestie ekonomiczne. Polityka społeczna i gospodarcza	negatywny
PiS		neutralny

Źródło: Opracowanie własne

W kwestiach światopoglądowych zarówno partia PiS jak i ruch Kukiz'15 są konserwatywne. Celem PiS i Kukiz'15 była odnowa moralno-narodowa kraju, program koncentrował się w dużym stopniu na obronie i promocji wartości chrześcijańskich. W zakresie dotyczącym kwestii ustrojowych, demokracji, państwa i bezpieczeństwa program wyborczy obydwu ugrupowań cechował populizm negatywny. Obydwa ugrupowania postulowały hasła programowe, takie jak: sprawiedliwość, wspólnota, przywrócenie państwa obywatelom. Podstawowym odniesieniem dla PiS i Kukiz'15 był naród. PiS postulował naprawę państwa, np. korektę struktury oraz zasad funkcjonowania Rady Ministrów, reformę administracji publicznej, wzmocnienie bezpieczeństwa publicznego, wzmocnienie roli instytucji kontrolnych państwa, reformę sektora obywatelskiego. PiS postulował także przeprowadzenie reform ustrojowych w zakresie sądownictwa (np. połączenie funkcji Ministra Sprawiedliwości i Prokuratora Generalnego) oraz w mediach (powołanie Instytutu Kultury Mediów). W zakresie tym program PiS, podobnie jak Kukiz'15, cechował wyraźny kontekst historyczny, np. zerwanie z pozostałościami po PRL. Postulowana przez Kukiz'15 reforma strukturalna demokracji projektowała: system semiprezydencki, bezprogowe i obligatoryjne referenda, poddanie sądów kontroli obywatelskiej (przywrócenie instytucji sędziów pokoju), zakaz finansowania partii z budżetu państwa, przejrzystość i jawność wydatków publicznych, przeniesienie dużej części urzędów i instytucji poza Warszawę, wprowadzenie wojsk obrony terytorialnej, wypowiedzenie pakietu energetyczno-klimatycznego oraz deregulacja prawa europejskiego. System wyborczy JOW postulowany przez Kukiz'15, jak dowodzi wielu specjalistów, miałyby charakter zachowawczy, a nie rewolucjonizujący system (Nohlen 2000). Zauważa się, że postulaty obydwu ugrupowań w tym zakresie miały charakter populistyczny (nacjonalistyczny), przykładem powszechna militaryzacja, sprzeciw wobec uchodźców, eurosceptycyzm, centralizacja władzy

(silna władza prezydencka), krytyka ruchów i postulatów ekologicznych, feministycznych. Wykazującymi podobieństwo propozycjami obydwu ugrupowań były także: uchwalenie nowej konstytucji, centralizacja władzy, reforma sądownictwa i mediów. Obydwa ugrupowania bazowały na aksjologii (tożsamościowej, moralnej) odwołującej się do podziału postkomunistycznego. W zakresie dotyczącym kwestii ekonomicznych, polityki społecznej i gospodarczej program wyborczy partii PiS cechował populizm neutralny, a ruchu Kukiz'15 populizm negatywny. PiS w programie wyborczym postulował: wyjście Polski z pułapki średniego gospodarczego rozwoju, nowoczesny interwencjonizm państwowy, likwidację zatrudniania na umowy cywilno-prawne, budowę tanich mieszkań, ochronę praw pracowniczych i związków zawodowych, państwową służbę zdrowia, budowę nowego przemysłu oraz zasadę zrównoważonego rozwoju całego kraju. Program PiS mocno koncentrował się na rodzinie i problemach niżu demograficznego (np. program „500+”), postulując również nacjonalizację sektora bankowego, powołanie Narodowego Programu Zatrudnienia (1 mln 200 tys. nowych miejsc pracy dla ludzi młodych), wzrost ochrony praw pracowniczych (zmiana przepisów Kodeksu pracy), usprawnienie funkcjonowania rynku pracy, ochronę ziemi polskich rolników, darmowe leki dla najuboższych seniorów, zniesienie podwyższenia wieku emerytalnego, zakaz bezpłatnych staży oraz bezpłatne żłobki i przedszkola. Kukiz'15 w swoim programie postulował likwidację podatku PIT, ograniczenie zadłużenia Polaków (zakaz uchwalania budżetu z deficytem), zastąpienie podatku CIT 1% podatkiem przychodowym, 0% stawkę VAT na wybrane towary (pierwszej potrzeby), wprowadzenie ustawy deregulującej działalność gospodarczą. Wspólne cechy programowe PiS i Kukiz'15 to sprzeciw wobec wprowadzenia euro, opodatkowanie zagranicznych korporacji, banków i supermarketów oraz likwidacja korupcji. Postulaty programowe partii PiS w tym zakresie miały charakter lewicowy i socjalny. Znaczna część ekonomicznych postulatów ruchu Kukiz'15 miała charakter ultraliberalny (libertariański).

W trakcie każdej kampanii wyborczej kluczowa jest obrona przez partię, ruch (koalicję) wyborczą strategia polityczna. Strategia polityczna partii populistycznych jest zawsze skierowana ku przeciętnemu obywatelowi. Analizując programy wyborcze PiS i Kukiz'15, zauważa się, iż obydwie ugrupowania łączyła wspólna idea budowy sprawiedliwego państwa, które powinno służyć każdemu obywatelowi. Zauważa się również, że obydwie ugrupowania nie posiadały jednolitego programu wyborczego, cechował je ideowy eklektyzm. PiS postulował takie wartości jak konserwatyzm (rewolucyjny), chrześcijaństwo, nacjonalizm, eurosceptycyzm, socjalizm. Kukiz'15 ideowo bazował na nacjonalizmie, konserwatyzmie (rewolucyjnym), chrześcijaństwie, eurosceptycyzmie, libertarianizmie, demokracji bezpośredniej. Ideowo PiS i Kukiz'15 łączył populizm negatywny. Cechy charakterystyczne obydwu ugrupowań to: uprawianie polityki o charakterze tożsamościowym i moralnym (walka z „komunizmem”), krytyka elit, ekskluzja, czyli roszczenie do wyłącznej reprezentacji politycznej, agresywny i aksjologiczny dyskurs wykluczający opozycję, sprzeciw wobec pluralizmu, wrogość wobec liberalizmu, akceptacja modelu demokracji hybrydowej. Największe różnice występowały tylko w kwestiach społecznych i gospodarczych, PiS cechował populizm neutralny, a Kukiz'15 populizm negatywny. Populizm zawsze jest generowany przez partie i ruchy polityczne na wykazywanym

braku bezpieczeństwa socjalnego i tożsamościowego. Programy obydwu ugrupowań akcentowały w dużym stopniu gwarancję zapewnienia bezpieczeństwa. Partia PiS postulowała syntezę bezpieczeństwa tożsamościowego (populizm negatywny) i bezpieczeństwa socjalnego (populizm neutralny), a ruch Kukiz'15 bezpieczeństwo tożsamościowe (populizm negatywny). PiS to typowa partia polityczna, Kukiz'15 to altersystemowy ruch polityczny. Ruch ten po wyborach parlamentarnych sytuuje się w kategorii ruchu prosystemowego, czego dowodzi szereg głosowań w Sejmie zbieżnych z głosowaniem partii PiS. Kapitał wyborczy obydwu ugrupowań determinował społeczne niezadowolenie. W kampanii wyborczej ugrupowania te głosiły radykalny sprzeciw wobec dominującego systemu. Programy PiS i Kukiz'15 miały charakter aksjologiczny i emocjonalny. Postulowały zwrócenie uwagi na problemy przeciętnego obywatela, dając mu szansę wyrażania społecznego gniewu. W rywalizacji wyborczej większy sukces odniósł PiS, dysponujący dużym potencjałem relewancji. W przypadku Kukiz'15 zadziałał efekt nowego uczestnika w rywalizacji wyborczej oraz polo-rockowy lider Paweł Kukiz.

Analiza badań sondażowych *exit poll* realizowanych przez IPSOS pozwoliła na określenie tego, jakie grupy (warstwy) społeczne głosowały na partię PiS i ruch Kukiz'15 w wyborach parlamentarnych w 2015 roku. Na PiS głosowało najwięcej osób z wykształceniem podstawowym i gimnazjalnym 55,9% wyborców oraz zawodowym 53% wyborców. Wśród osób z wykształceniem średnim i pomaturalnym PiS uzyskał aż 39,2% głosów, a wśród najlepiej wykształconych (licencjat i wyżej) 30,4% głosów. PiS odniósł wysokie zwycięstwo na wsi, aż 46,8% głosów oraz w dużych miastach 32% głosów. PiS triumfował w każdej grupie wiekowej wyborców: wśród najmłodszych (18–29 lat) 26,6% głosów, w grupie wiekowej (30–39 lat) 30,6% głosów, w grupie wiekowej (40–49 lat) 38,7% głosów, w grupie wiekowej (50–59 lat) 47,1% głosów, w grupie wiekowej (60 lat i więcej) 48,7% głosów. Najwięcej na PiS głosowało rolników (53,3% wyborców) oraz robotników (46,8% wyborców). Wśród bezrobotnych na PiS głosowało 44,6% wyborców, a wśród emerytów i rencistów aż 49,3% wyborców. Najwięcej głosów Kukiz'15 uzyskał w grupie najmłodszego pokolenia, wśród uczniów i studentów 20,9% wyborców oraz robotników 13,2% wyborców. Na Kukiz'15 głosowało 8,1% dyrektorów, kierowników i specjalistów, 9,5% właścicieli firm, 9,4% pracowników administracji i usług. Najmniejsze poparcie Kukiz'15 uzyskał w grupie rolników 6,7% wyborców, bezrobotnych 5,5% wyborców oraz emerytów i rencistów 2,5% wyborców (Sondaż Exit Poll IPSOS 2015).

Zauważa się, że PiS osiągnął wysoką sprawczość polityczną, dzięki poparciu otrzymanemu niemal w każdej warstwie społecznej. Sprawczość polityczna Kukiz'15 to efekt poparcia uzyskanego wśród elektoratu; najmłodszych oraz robotników. Populizm jest silny tam, gdzie systemy partyjne są słabe. Polski system partyjny jest tylko częściowo zinstytucjonalizowany. Stworzenie podstaw do efektywnej rywalizacji politycznej to jedno z najważniejszych kryteriów konsolidacji demokracji w Polsce (Antoszewski 2012: 237–250, 272).

Jakość i stopień konsolidacji demokracji w Polsce prezentują badania, które co-roczenie przeprowadza The Economist (od 2010 r.) oraz Freedom House ⁴.

Tab. 2. Analiza funkcjonalna polskiej demokracji w latach 2015–2018

Rok	2015	2016	2017	2018
Wskaźnik poziomu demokracji – Freedom House	2,21	2,32	2,57	2,89
Wskaźnik poziomu demokracji – The Economist	7,09	6,83	6,67	-----

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych dostępnych w World Wide Web: <https://infographics.economist.com/2018/DemocracyIndex/>, <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2015/poland> [dostęp: 1.12.2018].

W świetle analiz Freedom House oraz "The Economist", demokracja w Polsce od 2015 roku zmierza stopniowo w kierunku autorytaryzmu i systemu hybrydowego, odchodząc od standardów demokracji liberalnej (tzw. poliarchii)⁵. Zauważa się, że wskaźnik poziomu demokracji "The Economist" w 2015 roku uległ negatywnemu obniżeniu z poziomu (7,09) do (6,67) w 2017 roku. Wskaźnik poziomu demokracji Freedom House w 2015 roku uległ negatywnemu wzrostowi z poziomu (2,21) do (2,89) w 2018 roku. W obydwu analizach stwierdzono, że wpływ na obniżenie poziomu demokracji w Polsce miały działania władzy, w tym przejęcie kontroli rządu nad wymiarem sprawiedliwości, upolitycznienie mediów, łamanie parlamentarnych procedur oraz nagonka na organizacje pozarządowe. Jak zauważa Maciej Gdula, neoliberalizm oraz eskalacja antagonistycznej rywalizacji politycznej bazującej na wojnach kulturowych, wpłynęły po 2015 roku na rozwój zjawiska, które Gdula określa jako „neo-autorytaryzm” (Gdula 2018). Charakterystyczna cecha „neo-autorytaryzmu” to populistyczna eskalacja wrogości i niechęci wobec szeroko interpretowanych elit. Istnieje prawdopodobieństwo, że populistyczny „neo-autorytaryzm” partii PiS po 2015 roku miał kluczowy wpływ na destabilizację demokracji w Polsce.

Wnioski (dyskusja)

Weryfikując hipotezę postawioną w pracy, zauważyć można, że sukces wyborczy populistycznych partii i ruchów (egzemplifikowany przez rezultaty PiS, Kukiz'15) wpłynął negatywnie na proces funkcjonowania demokracji liberalnej w Polsce po 2015 roku. Populizm stanowił główny (immanentny) element wyróżniający programy partii PiS i ruchu Kukiz'15 na tle innych ugrupowań, biorących udział w wyborach

⁴ Opis sposobu pomiaru poziomu jakości demokracji, dostępny na stronach: <https://freedomhouse.org/> oraz <https://www.economist.com/>.

⁵ "The Economist" demokrację w Polsce od 2006 roku określa jako wadliwą. Freedom House demokrację w Polsce od 1999 roku określa jako wolną. Według tych analiz, bariery konsolidacji demokracji w Polsce to przede wszystkim **jakość rządzenia na poziomie centralnym, niska kultura polityczna oraz duży poziom korupcji**.

parlamentarnych. Populizm determinował ideową wyrazistość tych ugrupowań na osi podziałów lewica–prawica. Elementy programowe będące głównym kryterium wyróżniającym populizm (mogące mieć kluczowy wpływ na ich wynik wyborczy) to kwestie antysystemowe, bazujące na populizmie: tożsamościowe, moralne, społeczne, gospodarcze, socjalne. Istnieje prawdopodobieństwo, że populizm stanowi główny czynnik określający (warunkujący) proces funkcjonowania i konsolidacji demokracji w Polsce po 2015 roku. Zauważa się, iż w Polsce konsolidacja demokracji to dynamiczny proces, któremu zawsze grozi destabilizacja oraz obniżenie jakości rządu. W demokracjach pokomunistycznych (takich, jak Polska) duża destabilizacja może wpłynąć na proces cofnięcia demokratyzacji oraz wpisania poszczególnych państw w kategorię krajów częściowo wolnych (np. w skali "The Economist" od 4 do 5,9).

Zauważa się, że PiS triumfował w każdej grupie wiekowej wyborców. Występuje prawdopodobieństwo, iż to właśnie (socjalny) program wyborczy partii PiS miał częściowy wpływ na sukces wyborczy tej formacji. Zauważa się, iż program wyborczy partii PiS, w dużym stopniu skoncentrowany był na problemach (socjalnych, gospodarczych) tej części elektoratu, która najliczniej oddawała głosy na tę partię w trakcie wyborów (sondaż IPSOS). W kwestiach gospodarczych, społecznych i socjalnych cecha ta plasuje partię PiS po lewej stronie sceny politycznej. Mikołaj Cześnik dowodzi, iż polski wyborca, już od 2007 roku, coraz bardziej w trakcie wyborów parlamentarnych kierował się czynnikiem ekonomicznym (Markowski, Cześnik, Kotnarowski 2015: 234). PiS i Kukiz'15 przyjęły **narrację sprzeciwu** wobec systemu oraz niesprawiedliwości społecznych. O sukcesie wyborczym zdecydował także czynnik emocjonalny o charakterze tożsamościowym, bazujący na prostych socjalnych i aksjologicznych hasłach wyborczych, trafiających bezpośrednio do przeciętnego wyborcy. W świetle badań CBOS (przed wyborami parlamentarnymi) najlepiej własne warunki materialne oceniały osoby zamierzające oddać głos na Zjednoczoną Lewicę (która nie weszła do Sejmu), a najgorzej osoby zamierzające oddać głos na komitet Kukiz'15 (8,81% głosów) (CBOS 2015). Klasa ludowa (ludzie pracy), klasa „aspirująca” (spauperyzowana klasa średnia) oraz najmłodszy stanowią w dużym stopniu elektorat PiS i Kukiz'15 (Gdula 2018). Na przykładzie rywalizacji wyborczej w 2015 roku zauważa się, iż zarówno uwarunkowania kulturowe (tożsamościowe) jak i społeczno-ekonomiczne (socjalne) determinowały zachowania wyborcze i polityczne.

Zauważa się, że to populizm stanowi główne kryterium determinujące model funkcjonalny PiS i Kukiz'15 na polskiej arenie wyborczej, parlamentarnej, gabinetowej. Etap rywalizacji politycznej w latach 2015–2018 miał kluczowy wpływ na funkcjonowanie demokracji liberalnej. Główne kryterium podobieństwa postulatów programowych PiS i Kukiz'15, to populizm negatywny o charakterze aksjologicznym. Bazował on na syntezie bezpieczeństwa tożsamościowego (PiS, Kukiz'15) oraz bezpieczeństwa socjalnego (PiS). W polskiej demokracji konsensualnej rywalizacyjny, antagoniczny styl zachowania elit politycznych prowadzi do jej modyfikacji – przybiera ona postać *hybrydalną*, utrudniającą dalszy proces jej konsolidacji. Wybory parlamentarne pokazały, iż prawica potrafiła skutecznie wykorzystać rosnące niezadowolenie (niepewność ekonomiczną) społeczeństwa.

Populistyczny moment cechujący współczesny świat polityki, przekracza granice polityczne, wskazuje na powrót polityczny po latach tzw. postpolityki. Powrót ten może otworzyć drogę dla rozwiązań autorytarnych, stosowanych przez reżimy, które osłabiają instytucje demokracji liberalnej. Zjawisko powrotu populizmu może również doprowadzić do potwierdzenia i rozszerzenia wartości demokratycznych (Mouffe 2018: 15–102). Jak długo będzie istnieć sprzeczność między wyidealizowaną demokracją, a niedoskonałą rzeczywistością polityczną, tak długo będzie istnieć przestrzeń dla populizmów.

Bibliografia

- Almond Gabriel, Sidney Verba. 1963. *The Civic Culture*. Princeton: Press Princeton.
- Antoszewski Andrzej. 2012. *System polityczny RP*. Warszawa: PWN.
- Antoszewski Andrzej. 2016. *Współczesne teorie demokracji*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Bartolini Stefano, Peter Mair. 1990. *Identity, Competition and Electoral Availability: The Stabilisation of European Electorates 1885–1985*. Cambridge: University Press.
- Canovan Margaret. 2008. *Lud*. S. Szymański (przeł.). Warszawa: Wydawnictwo Sic.
- Dahl Robert. 2012. *Demokracja i jej krytycy*. Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.
- Diamond Larry. 2007. *Spirit of Democracy*. New York: St. Martin's Griffin Press.
- Fukuyama Francis. 2018. *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*, New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Gdula Maciej. 2018. *Nowy autorytaryzm*. Warszawa: Krytyka Polityczna.
- Grabowska Mirosława. 2004. *Podział postkomunistyczny. Społeczne podstawy polityki w Polsce po 1989 roku*. Warszawa: Scholar.
- Hochschild Arlie. 2017. *Obcy we własnym kraju. Gniew i żal amerykańskiej prawicy*. H. Pustoła (przeł.). Warszawa: Krytyka Polityczna.
- Laclau Ernesto. 2009. *Rozum populistyczny*. T. Szkudlarek et al (przeł.) Wrocław: Wydawnictwo DSW.
- Lakoff George. 2017. *Moralna polityka. Jak myślą liberałowie i konserwatyści*. M. Szczubiałek (przeł.). Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.
- Lamentowicz Wojciech. 2015. *Strategia państwa: teoria państwa aktywnego wobec sił spontanicznych*. Warszawa: Wydawnictwo Elipsa.
- Levitsky Steven, Daniel Ziblatt. 2018. *Tak umierają demokracje*. O. Łabendowicz (przeł.). Łódź: Fundacja Liberte.
- Lilla Mark. 2018. *Koniec liberalizmu jaki znamy. Requiem dla polityki tożsamości*. Ł. Pawłowski (przeł.). Warszawa: Kultura liberalna.
- Linz Juan, Alfred Stepan. 1996. *Problems of Democratic Transition and Consolidation, Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore–London: JHU Press.
- Komunikat z badań CBOS. Czerwiec 2015. *Charakterystyka poglądów potencjalnych elektoratów partyjnych*. [1.09.2017] http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_085_15.PDF.
- Mair Peter. 2013. *Ruling the void: the hollowing of western democracy*. London: Verso.

- Marcewska-Rytko Maria (red.). 2006. *Populizm na przełomie XX i XXI wieku. Panaceum czy pułapka dla współczesnych społeczeństw?* Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Markowski Radosław, Mikołaj Czeźnik, Michał Kotnarowski. 2015. *Demokracja. Gospodarka. Polityka. Perspektywa polskiego wyborcy.* Warszawa: Scholar.
- Meny Yves, Yves Sure (red.). 2007. *Demokracja w obliczu populizmu.* Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Michalak Bartłomiej. 2008. *Partie protestu w Europie zachodniej Analiza relewancji politycznej.* Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Mouffe Chantal. 2018. *For a Left Populism.* New York: Verso.
- Mudde Cas, Cristobal Rovira Kaltwasser. 2017. *Populism: A Very Short Introduction.* Oxford: University Press.
- Muller Werner Jan. 2017. *Co to jest populizm?* M. Sutowski (przeł.). Warszawa: Krytyka Polityczna.
- Nohlen Dieter. 2000. *Prawo wyborcze i system partyjny. O teorii systemów wyborczych.* Warszawa: Scholar.
- Norris Pippa. 2011. *Democratic deficit. Critical citizens revisited.* Cambridge: University Press.
- Ost David. 2007. *Kłęska Solidarności. Gniew i polityka w postkomunistycznej Europie.* H. Jankowska (przeł.). Warszawa: Wydawnictwo Muza.
- Program wyborczy ruchu Kukiz'15. 30.07.2015. [1.12.2018] <https://ruchkukiza.pl/>.
- Program wyborczy partii Prawo i Sprawiedliwość. 15.10.2015. [1.12.2018] <http://wybierzpis.org.pl/materialy-programowe>.
- Pokładecki Jacek. 2008. Systemowe znaczenie demokracji na poziomie lokalnym w Polsce. W *Polska demokracja. Koncepcje, płaszczyzny, instytucje*, S. Wróbel (red.). Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Raport o stanie demokracji. [1.12.2018] <http://www.economist.com>.
- Raport o stanie demokracji. [1.12.2018] <https://freedomhouse.org>.
- Shils Edward. 1956. *The torment of secrecy.* London: Heinemann.
- Snyder Timothy. 2018. *The Road to unfreedom.* London: Penguin Books.
- Sobolewska-Myślik Katarzyna. 2004. *Partie i systemy partyjne na świecie.* Warszawa: PWN.
- Stelmach Andrzej. 2010. Funkcje wyborów i ich weryfikacja we współczesnym świecie. W *W poszukiwaniu modelu demokratycznego*. S. Zyborowicz (red.). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Warufakis Janis. 2015. *Globalny Minotaur. Europa, Ameryka i przyszłość światowej gospodarki.* J. Bednarek (przeł.). Warszawa: PWN.
- Wojtas Kinga. 2011. *Partie populistyczne w Czechach i na Słowacji.* Warszawa: Scholar.
- Wyniki wyborów parlamentarnych z 2015 roku. [2.01.2016] <http://parlament2015.pkw.gov.pl/>.
- Wyniki sondażu exit poll IPSOS przeprowadzonego na zlecenie TVN24. [7.08.2016] <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/wybory-parlamentarne-2015-wyniki-glosowania-grup-zawodowych,589085.html>.
- Zielonka Jan. 2018. *Kontrrewolucja. Liberalna Europa w odwrocie.* Warszawa: PWN.

The influence of populism on liberal democracy: for example, the right wing (Law and Justice and Kukiz'15) in the parliamentary elections in Poland in 2015

Abstract

The main research hypothesis put in the article is: *Populist parties have a negative impact on the functioning of liberal democracy in Poland.* The article attempts to characterize and define the main criterion distinguishing populist parties and anti-system movements against the background of standard political parties. The article also attempts to characterize the process of functioning of liberal democracy in Poland. The text has an interdisciplinary character, the research problem has been analyzed from a political, sociological and philosophical perspective. While verifying the hypothesis put in the work, it was noticed that there is a high probability that the election success of populist parties and movements had a negative impact on the process of functioning of liberal democracy in Poland after the parliamentary elections. An attempt to verify the research hypothesis can make a significant contribution to further studying the functioning of the party and anti-system movements in the process of electoral rivalry in Poland.

Keywords: populism, democracy, election 2015, PiS, Kukiz'15